

Derleme Makalesi

Zorunluluk ve Fırsat İkileminde Enformel Sektörün Değişen Yapısını Yeniden Düşünmek

Rethinking the Changing Structure of the Informal Sector in the Dilemma of Necessity and Opportunity

Ahmet Ertan ÇOLGEÇEN

Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

ahmet.colgecen@hacettepe.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1282-8879>

Makale Geliş Tarihi	Makale Kabul Tarihi
09.02.2024	08.04.2024

Öz

Enformel sektör ve enformel ekonomiye yönelik ilk çalışmalar gelişmekte olan ülkelerde küçük ölçekli ve düşük verimli işletmelerin yaygınlaşmasıyla 1950'lerin başında akademik düzeyde araştırma gündemine girdi. Bu yıllarda enformel sektör, modernleşme eksikliğini yansıtan geçici ve marjinal bir ekonomik faaliyet olarak nitelendirildi. O tarihten bu yana enformelleşme, daha geniş bir olgu yelpazesini kapsayacak şekilde ekonomi, istihdam ve kurumlar düzeyinde gelişti. 1970'lerden itibaren neoliberalizm ve küreselleşmenin etkisiyle birçok gelişmekte olan ülke ekonomisinin temel bir özelliği haline dönüştü. 1993 yılında enformel sektörün, 2003 yılında da enformel istihdamın Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından tanımlanması sonucu enformel faaliyetlerin yasadışı veya yeraltı ekonomisiyle olan sınırları kesin hatlarıyla çizildi. Günümüzde enformel sektör, dünya genelinde istihdam edilen nüfusun yaklaşık yüzde 60'ını ve düşük ve orta gelirli ülkelerdeki ekonomik faaliyetlerin yaklaşık üçte birini oluşturan küresel çapta yaygın bir olgu haline dönüştü. Bu makale, enformel sektör kavramının gelişimini, ölçüm zorluklarını, ana etkenlerini, politika sonuçlarını ve formel sektörle olan ilişkisini genel bir bakış açısı çerçevesinde sunmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda enformel ekonomiye yönelik genel yaklaşımlar aktarılarak 1950'li yıllardan günümüze enformel sektöre yönelik tanımlamalar geriye dönük bir perspektiften incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Enformel Sektör, Ekonomik Düalizm, Merkez-Çevre İlişkisi, Girişimcilik, Maliyet-Fayda Analizi

Abstract

The first studies on the informal sector and the informal economy entered the academic research agenda in the early 1950s with the proliferation of small-scale and low-productivity enterprises in developing countries. In those years, the informal sector was characterized as a temporary and marginal economic activity reflecting a lack of modernization. Since then, informalization has evolved to encompass a wider range of phenomena at the level of the economy, employment and institutions. Since the 1970s, under the influence of neoliberalism and globalization, it has become a fundamental feature of the economies of many developing countries. In 1993, the International Labour Organization (ILO) defined the informal sector, and in 2003, informal employment, and the boundaries between informal activities and the illegal or underground economy were clearly demarcated. Today, the informal sector has become a globally pervasive phenomenon, accounting for about 60 percent of the employed population

Önerilen Atıf /Suggested Citation

Çölgeçen, A.E., 2024, Zorunluluk ve Fırsat İkileminde Enformel Sektörün Değişen Yapısını Yeniden Düşünmek, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 59(2), 694-707.

worldwide and about one-third of economic activity in low- and middle-income countries. This paper aims to provide an overview of the development of the informal sector concept, measurement challenges, main drivers, policy implications and its relationship with the formal sector. In this context, general approaches to the informal economy will be presented and definitions of the informal sector since the 1950s will be analyzed from a retrospective perspective.

Keywords: *Informal Sector, Economic Dualism, Centre-Environment Relationship, Entrepreneurship, Cost-Benefit Analysis*

1. Giriş

Ekonomik faaliyetlerin kurumsal çerçevesi günümüz literatüründe “formel” ve “enformel” olarak ikili bir ayrıştırmaya tabi tutularak incelenmektedir. Bu ayrımı kesin hatlarıyla çizilebilir olmak oldukça zordur. Özellikle formellik tarif edilirken literatürde devlet kurumlarına kayıtlılık, resmîlik ve sosyal güvenlik haklarına sahip olma yönünde bir fikir birliği olsa da (ILO, 2014; OECD, 2012) enformel faaliyetlere ilişkin sınıflandırmalar, kurumların ve araştırmacıların bakış açılarına bağlı olarak çok sayıda farklılaşmış tanım, kategori ve yorum içermektedir.

Yapılan bu ikili ayrıştırmaya dair literatür, uzun yıllar birbirinden farklı yaklaşımlar etrafında şekillenmektedir. Farklı görüşteki akademisyenler, kurumlar ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yapılan tanımlamalarda geniş bir heterojenlik bulunmaktadır. Özellikle enformel faaliyetlere dair herhangi bir yaklaşımda yer alan kategoriler diğerlerinde göz ardı edildiği için yeterince kapsamlı ve üzerinde uzlaşılan bir tanıma ulaşamamıştır. Godfrey (2011), 1970’lerin başlarındaki kullanımından bu yana ekonomi, sosyoloji, siyaset bilimi ve kamu politikası disiplinlerindeki literatürü göz önünde bulundurarak, enformel sektör ve enformel ekonomiye dair otuz farklı tanımlı incelemiş ve bu tanımların hiçbirinin üniter bir çerçeve altında birleşemediği sonucuna varmıştır.

Literatürde enformelleşmenin niteliğine ilişkin yaklaşımlar genellikle olumsuz (negatif) ve olumlu (pozitif) olarak ikiye ayrılmıştır. Olumsuz yaklaşımlar yoksulluk, sağlıksız koşullar, tehlikeli işler, düzensiz göçmenler, yasadışı, çocuk işçiliğinin kullanımı, devlet düzenlemelerinden kaçınmak, vergi kaçakçılığı, sosyal yardımların kötüye kullanılması ve görünmez gelir elde etmeyi amaçlayan faaliyetler gibi konulara vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bu durum aynı zamanda, enformel ekonominin kriminalize faaliyetlerin yürütüldüğü gri bir alan olarak tanımlanmasına da yol açmaktadır. Bu çerçevede enformelleşmeye ilişkin literatürde gölge, gri, gizli, siyah, düzensiz gibi kırtan fazla farklı terim kullanılmış ve “suç” olgusu da tartışmaya dahil edilmiştir. Olumlu görüşlerde ise enformel sektör ve enformel istihdam, hayatta kalma araçlarından yoksun olan birçok yoksul insan için istihdam ve gelir getirici bir alan, gereksiz devlet düzenlemeleri ve bürokratik engellerden kaçan girişimcilik eylemlerini içeren bir dizi faaliyet olarak değerlendirilmektedir (Boels, 2016; Thomas, 1995).

Enformel-sektörü çalışma sosyolojisinin gündemine getiren en önemli gelişmelerden birisi ILO’nun (1972) Kenya’da yapmış olduğu araştırma sonuçlarını yayınlanması olmuştur. ILO, formel-enformel sektör ayrımını Keith Hart tarafından Gana’daki kentsel işgücü piyasası çalışmalarından esinlenerek kullanmaya başlamıştır. Raporda, gelişmekte olan ekonomilerdeki enformel eğilim, formel ekonominin kullanılmayan kaynaklarından yararlanarak büyümesine yardımcı olan verimli ve üretken bir sektör olarak kabul görmektedir (Swaminathan, 1991; Bromley, 1978). Kenya raporu, enformel sektörün ve enformel istihdamın gelişimini iyimser bir bakış açısıyla savunmaktadır (Bangasser, 2000; Basu ve Sundaram, 1984) Bu kapsamda akademik dünyada hem küçük imalat sanayi ve küçük üreticiliğe bağlı enformel faaliyetlerin tartışılmasına yönelik ilgi çekmiş hem de gelişmekte olan üçüncü dünya şehirlerindeki yaşam koşulları ve yoksulluk konularında saha araştırmalarına dönük ilginin uyanmasını sağlamıştır.

2. Kalkınma Paradigması ve Düalizm

Enformel sektör hakkındaki ilk çalışmalarda baskın teori, enformel sektörü ayrı bir ekonomik faaliyet alanı olarak gören bakış açısidir. Düalistler, enformel birimlerin ve faaliyetlerin formel ekonomiyle çok az bağlantısı olduğunu, enformel ve formel sektörlerin ekonominin farklı birer sektörü olarak faaliyet gösterdiğini savunmaktadırlar. Yaklaşım, bir sektörün diğerinden bağımsızlığına vurgu yapmaktadır. Düalist yaklaşımın öncülerinden Lewis (1954), gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyümeyi açıklamak için “ikili ekonomi” modelini geliştirmiştir. Model, bir ülkede faaliyet gösteren iki fiili ekonomik sistemi öngörmektedir. Lewis’e göre modern sektör büyük ölçüde kentsel alanlardaki

ekonomik faaliyetlerden oluşmaktaydı ve kapitalistlerin işgücü ve teknolojiye yatırım yapmalarıyla birlikte sermaye yoğun firmalar ve yüksek üretkenlik ön plana çıkacaktı. Geleneksel sektör ise kırsal alanlarda faaliyet göstermekteydi ve düşük ücretlere, emek yoğun işletmelere ve kendi hesabına çalışanlara sahipti. Modelin ana odağı hem işgücü transferi süreci hem de modern sektördeki üretim ve istihdamın büyümesidir. “Lewis modeli” bu çerçevede ekonomik büyümenin iki aşamasını öngördü. İlk aşamada geleneksel sektör varlığını sürdürürken, ikinci aşamada ise ekonomik büyümeyle işçilerin geleneksel sektörden modern sektöre kayması beklenmekteydi. Lewis’e göre geleneksel sektörde; eksik istihdam edilen, işsiz olan ve tarımsal üretimi azaltmadan modern sektöre taşınabilecek çok sayıda işçi vardı. Modern sektöre daha fazla işçi geçtikçe, modern sektörün geliri artacak, geleneksel sektör ise sabit kalacaktı. Dolayısıyla her iki sektörde dengeli bir büyüme ve istikrar öngörüldü. Lewis’in düalist ekonomik büyüme modeli, uzun yıllar formel ve enformel sektör araştırmalarında hâkim görüş olmuştur.

1970’lerin başında, kalkınma ekonomisindeki “Harris-Todaro” modeli, Lewis’in argümanına benzer şekilde, emeğin göç yoluyla iç sektörler arası bağlantısını vurgulamıştır. Harris-Todaro modelindeki iki sektör, kırsal (geleneksel) sektör ve kentsel (modern) sektördür. Harris ve Todaro’ya göre (1970), sanayi sektörünün sınırlı emek özümseme kapasitesi nedeniyle, “artık göçmenler” kendilerini enformel sektörde, yani “kentsel-geleneksel sektörde” bulmaktaydılar. Bu yaklaşımda göç iki aşamalı bir süreçtir. Enformel sektör, vasıfsız kırsal göçmenler için varış aşamasını oluşturmaktadır. Modern sektör ise göçmenlerin eninde sonunda kayıtlı ekonomide kalıcı iş bulabilecekleri ikinci aşamayı ifade etmektedir. Göçmenler eğer başarısız olurlarsa ilk aşamada kalırlar. Bazıları kırsal alana dönebilir, bazıları ise kentte kalabilir. Kalanlar için enformel çalışma ve enformel kazanç, kırsal kesimde onları bekleyen fırsatlardan daha ağır olabilmektedir. Harris-Todaro modelinde enformel sektör yeni göçmenlerin formel istihdama dahil olabilmesi için bir nevi “bekleme odası” rolünü üstlenmektedir.

Lewis (1954) ile başlayan sektörel düalizm paradigmasını geliştiren Hart (1973), enformel sektörü, kentsel alt proletarya mensuplarının gelirlerini artırmaya yardımcı olan bir sektör olarak tanımlamıştır. Hart’ın analiz birimi, ücretli istihdam olanağı bulamayan vasıfsızların ve göçmenlerin düşük gelirli ekonomik faaliyetleridir. Hart, Gana’daki kent yoksulları üzerine yaptığı çalışmada, yoksul kesimin hayatta kalma stratejileri üzerinde durmuş ve geçimlerini sağlamak için birden fazla ekonomik faaliyette bulunan kişilerin uyum sağlama kabiliyetlerine, güvenlik ağlarına ve dirençlerine odaklanmıştır. Bu bakımdan siyasi bir tanımdan ziyade birey eksenli bir analiz yaptığı görülmektedir (Charmes, 2012; Sindzingre, 2006). Hart enformel sektörü, formel alana girişin kısıtlı olduğu ve işsizliğin yaygın olduğu bir bağlamda büyüme ve yoksulluktan kurtulma fırsatı olarak tanımlamıştır. Ona göre enformel sektör, sosyal güvenlik ve kayıtlı istihdam sistemi tarafından kapsanmayan tüm ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu tanım, devlet tarafından kabul edilmeyen, vergilendirilmeyen ve düzenlenmeyen çeşitli istihdam türlerini kapsamaktadır. Sokak satıcılığından, küçük ölçekli zanaatkarlık işlerine ve özellikle Üçüncü Dünya olarak adlandırılan bölgelerde yaşayan nüfusun önemli bir kısmına geçim kaynağı sağlayan çeşitli hizmet odaklı işlere kadar geniş bir faaliyet yelpazesini içermektedir. Hart’ın enformel gelirle ilgili genel kategorileştirilmesi şu şekildedir:

- I. *Yasal olan enformel gelir fırsatları:* a-) Birincil ve ikincil faaliyetler olarak: Tarım, pazar bahçeciliği, inşaat müteahhitliği ve ilgili faaliyetler, serbest meslek sahibi zanaatkarlar, ayakkabı üreticileri, terziler, bira ve alkollü içecek üreticileri; b-) Nispeten büyük sermaye girdilerine sahip üçüncül işletmeler: Konut, ulaşım, kamu hizmetleri, emtia spekülâtörü, kiracı faaliyetleri; c-) Küçük ölçekli dağıtım: Market çalışanları, küçük tüccarlar, sokak satıcıları, yiyecek içecek catering hizmetleri, bar görevlileri, taşıyıcılar, komisyoncular; d-) Diğer hizmetler: Müzisyenler, çamaşırvaneciler, ayakkabı parlaticıları, berberler, fotoğrafçılar, araç tamir ve diğer bakım işçileri, araçlar, tören hizmetleri, alternatif tıp; e-) Özel olarak ödemeler: Hediyeler ve kişiler arasındaki para ve malların benzer akışları, borçlanma, dilenme.
- II. *Yasal olmayan enformel gelir faaliyetleri:* a-) Hizmetler: Dolandırıcılık ve kirli para, çalıntı mal alıcıları, tefecilik, rehincilik, uyuşturucu, fuhuş, kaçakçılık, rüşvet ve koruma hizmetleri; b-) Aktarma: Küçük hırsızlıklar (ör. yankesicilik), hırsızlık (ör. silahlı soygun), zimmete para geçirme, ihtilas, kumar (Hart, 1973, s. 68-69).

Hart’ın enformel ekonomiye ilişkin yaklaşımı, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomilerin anlaşılmasında paradigma değişikliği yaratmıştır. Formel ve enformel kategoriler arasındaki

sınıflandırması ülkeler arasında farklılık göstermesi dolayısıyla tartışmalı olsa da (Davies, 1979) ekonominin resmi kanallar dışında faaliyet gösteren önemli ve canlı kısmına ışık tutmuş, kent yoksullarının geçimlerini sağlamadaki rolünü ve ekonomik kalkınmaya katkısını ele almayı amaçlayan sonraki araştırma ve politika değerlendirmeleri için zemin hazırlamıştır.

Hart'ın çalışmasıyla birlikte enformel sektör ve enformel istihdam tartışmasını gündeme getiren önemli gelişmelerden birisi de ILO'nun (1972) Kenya'da yapmış olduğu araştırma sonuçlarını yayınlanması olmuştur. Hart, enformel ekonomik faaliyetleri, bireylerin enformel sektörde hayatta kalma stratejileri doğrultusunda rasyonel bir güdü olarak değerlendirirken, ILO'nun sınıflaması ise kentsel ekonomideki işletmelere dayanmaktadır. Dolayısıyla ILO'nun tanımı enformel sektörün kurumsal tabanlı bir tanımıdır. ILO raporunda enformel sektörün özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Yeni işletmeler için kolay girişlilik,
- Yerli kaynaklara güvenme,
- İşletmelerin aile mülkiyeti,
- Küçük ölçekli faaliyetler ve düşük oranda verimlilik,
- Emek yoğun ve uyarlanmış teknoloji,
- Örgün eğitim sistemi dışında edinilmiş beceriler,
- Düzensiz rekabetçi pazarlar ve devlet desteği eksikliği (ILO, 1972; s. 6).

Rapor aynı zamanda enformel faaliyetleri kısmen yoksul insanların hayatta kalmak için çalıştığı ayrı bir pazar olarak da değerlendirmektedir. ILO'nun önerdiği tedbirler arasında, hükümetler tarafından olumlu bir tutum benimsenmesi ve enformel sektörde üretime veya kullanıma uygun ürünlerle ilgili teknik araştırma ve geliştirme çalışmalarının yoğunlaştırılması gibi tavsiyeler yer almaktadır. Ancak Sethuraman'a (1976) göre, ILO'nun tanımlamaları, kabaca hedef gruba işaret ederken, pratikte karşılığını bulamamaktadır. Sethuraman, hedef grupları daha belirgin bir şekilde tanımlamak için formel ve enformel sektörün ayrıntılı ve spesifik özelliklerinin tespit edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, formel ve enformel sektör arasında belirli bir bağımlılık olduğunu yüzeysel olarak işaret eder. Sethuraman, kentsel enformel sektör işletmelerini tanımlamak için bir dizi kriter önermiştir. Ona göre şayet aşağıdaki koşullardan en az biri karşılanırsa işletme enformel olarak kabul edilmektedir:

- On veya daha az kişiyi istihdam etmek,
- Hükümet düzenlemelerine aykırı olarak yasa dışı bir şekilde çalışmak,
- İşletme sahibinin hanehalkına ait üyeleri, işletmenin faaliyetine katılması,
- Düzensiz gün ve saatlerde çalışmak,
- Yarı kalıcı veya geçici bir yapıda, değişken ortamlarda çalışmak,
- Resmi olarak elektrik kullanmamak,
- Kredi ihtiyaçları için resmi finansal kurumlardan destek alamamak,
- İşletme çıktılarının farklı işletmeler aracılığıyla dağıtılmaması,
- Girişimle ilişkili hemen hemen tüm çalışanların altı yıldan az eğitim süresi olması (Sethuraman, 1976; s. 81).

Düalist çizgiyi takip eden bir diğer çalışmada Weeks (1975), formel ve enformel sektör arasındaki ayrımı ekonomik ilişkilerin devlet karşısındaki pozisyonuna dayandırmaktadır. Weeks'e göre formel sektör, devlet tarafından resmi olarak tanınan, teşvik edilen, beslenen ve düzenlenen özel sektördeki işletmeleri içerir. Enformel sektördeki yapılarda ise bu tür avantaj ve kolaylıklar bulunmamaktadır. Bu perspektifte Weeks, formel ve enformel sektörler arasındaki ikiliği, ticaret ilişkilerinin özellikleri ve devlet düzenlemelerinin rolü üzerinden değerlendirmektedir. Bu durumda enformel sektördeki işletmeler ve bireyler, hükümetin yardım ve düzenlemeleri dışında faaliyet göstermektedir. Ayrıca resmi

bankacılık hizmetlerine ve yabancı teknoloji kaynaklarına erişememektedirler. Ancak bazı ülkelerde enformel sektör faaliyetleri, formel sektördeki benzer ilişkilerle sürdürülebilmektedir. Dolayısıyla enformel sektörün varlığı bir anlamda devletin yaklaşımıyla ilişkilidir.

Benzer bir yaklaşıma sahip olan Mazumdar'a (1975, 1976) göre enformel sektör, formel sektörün sahip olduğu düşük faiz oranları ve bankacılık faaliyetleri gibi ayrıcalıkların dışındaki faaliyetler bütünüdür. Weeks gibi Mazumdar da enformel sektördeki işletmelerin ve çalışanların resmi kredi ve finansal kurumlara erişememesi dolayısıyla formel sektörü "korunmalı", enformel sektörü ise "korumasız" olarak değerlendirir. Mazumdar ayrıca kentsel işgücü piyasasındaki çarpıklıklara odaklanarak formel sektördeki istihdamın bazı açılardan korunduğu sonucuna varmıştır. Formel sektördeki sosyal haklar, piyasada iş arayanlar için giriş engelini aşmayı başaramadıkları sürece erişilemez. Bu nedenle, yalnızca giriş engelini geçebilen işsizler formel sektör fırsatlarından ve çalışma koşullarından yararlanabilmektedir. Mazumdar, bu tür bir korumanın sendikaların, hükümetin veya her ikisinin birlikte hareket etmesinden kaynaklanabileceğini öne sürmektedir (AlSayyad, 2004, Bromley, 1978). Bununla birlikte enformel sektörün, tek başına kırsal alanlardan gelen "taze göçmenler" için ana giriş noktası olarak değerlendirilemeyeceğini ve enformel istihdamdaki gelirlerde de ciddi farklılıklar olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede istihdam, verimlilik ve kazanç eğilimleri açısından düalist terminolojiyi yeniden değerlendirmiştir.

Düalist çizgide Tokman'ın (1978, 1990) yaklaşıma katkısı da literatürde önemli bir yere sahiptir. Tokman, enformel sektörün genişlemesinin, emilemeyen işgücü fazlasının büyüklüğüne ve formel sektörün geride bıraktığı piyasa olanaklarına bağlı olduğunu belirtmektedir. Tokman'a göre, modern kapitalizmin bir getirisi olan yeni teknoloji, sermaye tasarrufu sağlarken, teknolojinin yüksek verimliliği ise yapısal işsizlik yaratmıştır. Bu bakış açısına göre gelişmekte olan ülkelerde her zaman bir emek fazlası vardır ve enformel sektör, hayatta kalma ihtiyacından kaynaklanan bir yanıttır. Enformel sektör aynı zamanda ekonomik krizler sırasında işini kaybedenler için tampon görevi görmektedir. Yasal mevzuatça bastırılmadığı sürece, işsizlere gelir sağlamada önemli bir katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte Tokman, modern sektörlerde emek emiliminin göreceli yetersizliğini, "merkez-çevre sistemi" olarak tarif ettiği eşit olmayan uluslararası ekonominin ve teknolojik değişimin faktörlerine bağlamaktadır. Tokman'a göre, merkez ve çevre arasındaki yapısal farklılıklar, enformel sektörü evrensel bir olgu olarak algılamayı imkânsız kılmaktadır.

Düalist literatürde başlangıçta, teknoloji ve sektörel farklılıkları ele alınırken sonraki çalışmalarda daha çok sektörlerin organizasyonuna ve ilişkisine odaklanılmıştır. Düalist gelişme modeli bu doğrultuda iki sektör arasındaki etkileşimleri tanıyarak sektörlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Genel olarak, asimetriklerin zaman içerisinde azalacağı ve düalizmin yavaşça ortadan kalkacağı varsayılmıştır. Ancak bu varsayımlar gerçekleşmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde enformel sektör, alternatif bir kalkınma stratejisi sunmuştur.

3. Yapısalcı Yaklaşım: Neoliberal Politikalar ve Merkez-Çevre İlişkisi

Yapısalcı yaklaşım formel ve enformel ekonomileri özünde birbiriyle bağlantılı olarak görür. Enformel ekonomi kapitalizmin ve ekonomik büyümenin yapısal doğası tarafından yönlendirilmektedir. Hem enformel işletmeler hem de enformel işlerde çalışanlar ucuz mal ve hizmet sağlamada kapitalist kalkınmanın çıkarlarına tabidir (Chen, 2006). Enformel sektör, ikincil bir konumda olmasına rağmen, pazardaki sürekliliğin bir parçasıdır ve formel sektörün risk ve maliyet azaltma stratejilerine katkıda bulunmaktadır (Altman, 2007). Yapısalcı literatürde Moser (1978, 1984), iki sektörü ayrı ayrı tanımlamak yerine, formel ve enformel sektörde yer alan farklı unsurlar arasındaki ilişkinin incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Moser kapitalist üretimin istihdamın sağlanmasından ziyade sadece kârın elde edilmesiyle ilgilendiğini, siyasetçilerin bu durumdan çıkar elde edip etmediğinin sorgulanması gerektiğini, küçük meta üretiminin varlığının aynı zamanda kapitalizm için düşük üretim maliyeti ve düşük işgücü üretme kapasitesi barındırdığını belirtir. Ona göre sermaye, enformel üretimi ve enformel istihdam ilişkilerini teşvik ederek, girdi maliyetlerini önemli ölçüde azaltma eğilimindedir.

Yapısalcı literatürde bir diğer önemli tartışma ise enformel sektörün, sermayeyi destekleyen bir devlet düzenlemesi ürünü olarak görülüp görülmediğiyle ilişkilidir. Castells ve Portes'e (1989) göre hükümetler, enformel ekonomik faaliyetleri, potansiyel sosyal çatışmaları çözmenin ve siyasi patronajı teşvik etmenin bir yolu olarak desteklemektedir. Onlara göre, enformel faaliyetler, yoksul insanlar

tarafından toplumun kenarlarında gerçekleştirilen bir dizi hayatta kalma etkinliği değildir. Hem gelişmiş sanayi ülkelerinde hem de gelişmekte olan ülkelere, enformel ekonomi yüksek gelir düzeyine ulaşmıştır. Bu girişimler çoğu durumda formel ekonomideki gelir seviyesinin üzerinde de olabilmektedir.

Enformel faaliyetler aynı zamanda, ucuz işgücü olarak göçmenler ve çalışma izni olmayan belgesiz işçiler için sömürücü bir biçimde ekonomik faaliyetlere dahil edilmelerine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla formel sektörde iş bulamayan artan göçmen nüfusu emme kapasitesinde enformel faaliyetler önemli bir işlev üstlenmektedir (Portes ve Sassen-Koob, 1987). Yapısalcı yaklaşıma göre enformel sektör marjinal bir fenomen değildir. Kapitalist gelişme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Dolayısıyla enformel sektör, formel ekonomi için; ucuz emek, artı değer, esneklik kaynağı ve politik istikrar için tampon görevi görmektedir. Kapitalizm ve kapitalist büyümenin dinamikleri, enformel ekonominin gelişmesine ve devam etmesine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Formel işletmeler, ekonomik verimlilik arayışlarında sıklıkla taşeronluk ve esnek uzmanlaşmayı benimseme gibi kayıt dışı uygulamalara başvurmaktadır. Bu tür stratejilerin ardındaki itici güç, örgütlü emeğin gücüne karşı koymak ve özellikle vergi ve sosyal mevzuatla bağlantılı devlet düzenlemelerinin etkisini azaltmaktır. Küresel rekabet ortamı bu eğilimi daha da şiddetlendirmekte ve resmi firmaları uluslararası piyasaların karmaşıklığını aşmak için enformel uygulamaları benimsemeye itmektedir. Bu perspektifte, yapısalcı yaklaşım enformel ekonomik faaliyetlerin kapitalist sistem içinde işgücü dinamikleri, devlet düzenlemeleri, küresel rekabet ve devam eden sanayileşme süreçleri tarafından şekillendirilen bir birikim stratejisi olduğunu öne sürmektedir.

4. Legalist Yaklaşım: Kurumsallaşamayan Üretken Faaliyetler

Legalist yaklaşım, enformel işletmeler ve enformel istihdam ile düzenleyici yasalar arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Kapitalist çıkarlarla devletin konumu arasındaki ilişkiye odaklanır. Bu yaklaşımın genel eleştirisi, hukuki dayanakların ve yasaların yalnızca ekonomik ve siyasi güce sahip olanlar için bir ayrıcalık olduğu yönündedir. Hernando de Soto (1989) bu durumu “merkantilist çıkarlar” olarak adlandırmaktadır. De Soto, formel kurumların açık bir şekilde merkantilist olduğunu ve yoksul nüfusun artan ihtiyaçlarını karşılayamadığını belirtir. Ona göre merkantilizmin -kapitalizm lehine- terk edilmesi, ekonomik büyümeye ve genel refahın iyileşmesine izin veren önemli bir parametredir. De Soto, devletin hükümet politikalarıyla büyümeyi teşvik etmeyi planlamak yerine, aşırı düzenleyici rol oynadığını, dolayısıyla girişimciliğin ve serbest piyasa rekabetinin gelişebilmesi için kontrollerini gevşetmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Enformel ekonomi tartışmasına yeni bir boyut kazandıran De Soto, enformel ekonominin yaratılmasında yasaların ve devlet bürokrasisinin rolünü vurgulamıştır. Yasal kısıtlamaların, kentsel yoksulları ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaları için enformel sektörde istihdama zorladığını ifade etmektedir. Enformel sektör, yasal yönetmeliklerdeki kısıtlamalar ve kusurlar nedeniyle yasadışı faaliyet göstermek zorunda kalan potansiyel girişimcileri barındırır.

Ayrıca bu durumun bir diğer önemli etkeni ise ücretli iş aramak için kentlere göç eden göçmenlerin yapısal emiliminin sınırlı olmasıdır. Çünkü yasalar ve erişimdeki kurumsal orantısızlıklar enformel sektörün genişlemesine yol açmıştır. Dolayısıyla piyasadan dışlanan göçmenler aile bağlarına güvenmek zorunda kalarak yerli atölyelerde ve konutlarda gerçekleşen enformel faaliyetler aracılığıyla sektör ağına girmektedir (Chen, 2005; Clement, 2015; Polese vd., 2017).

Legalist perspektif, düşük gelirli nüfusların devlet temelli desteklerle ekonomiye dahil edilmelerini savunur. Enformel sektör işletmeleri ise kapitalizmin modern yasal kurumlarına bürokratik prosedürler nedeniyle erişemedikleri için üretken potansiyellerini ve varlıklarını gerçek sermayeye dönüştürmezler. Bu bakımdan De Soto’nun analizi dinamizm ve girişimciliği vurgulamaktadır. Serbestleşme, idari prosedürlerin basitleştirilmesi, özelleştirme, korumacılığın ortadan kaldırılması, sübvansiyonlar, pazar bölümlendirme politikaları ve ulusal ekonomilerin dış rekabete açılması gibi ekonomik politikalarla enformel sektörün giderek azalacağını öngörür.

5. Bütünleşmeci Yaklaşım: Maliyet-Fayda Analizi

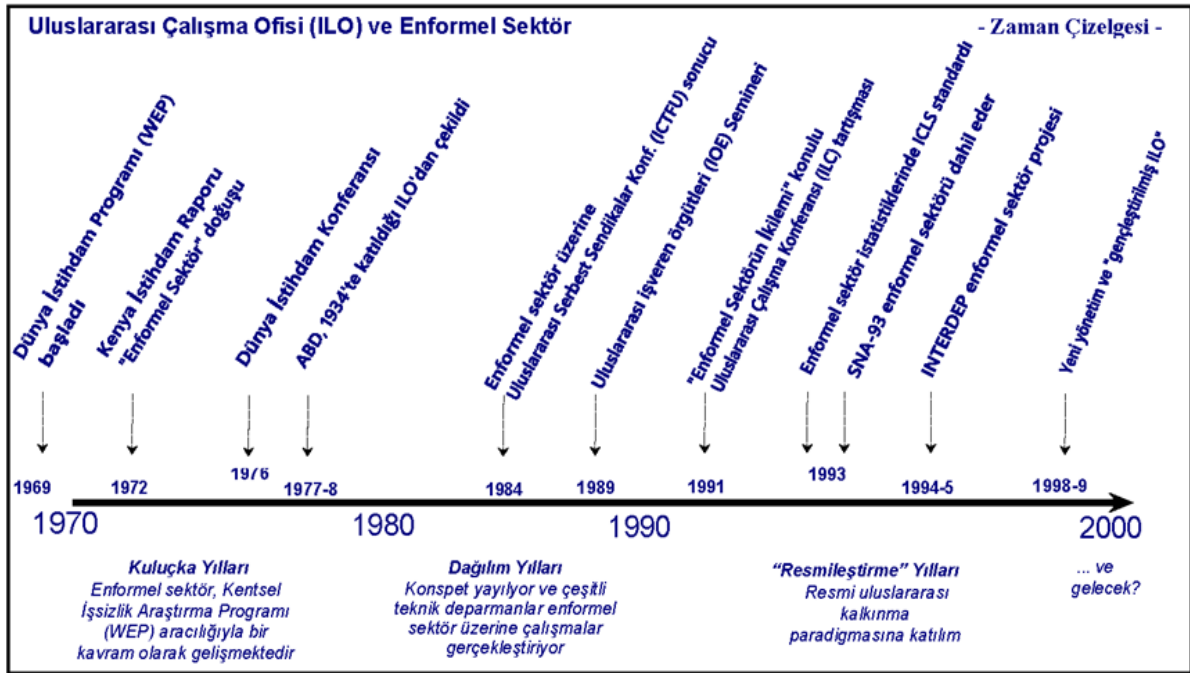
Bütünleşmeci yaklaşım 1990'lerden itibaren, enformel istihdamın nedenlerini farklı bir bakış açısıyla bireylerin motivasyonuna bakarak değerlendirmektedir. Girişimcilerin, formelliğin getirdiği maliyet ve faydaları analiz ederek enformel çalışmayı seçtiği savunulmaktadır. Gönüllü olarak enformel sektörde olan bireyler veya firmalar, sadece vergiden kaçmak için değil, aynı zamanda sosyal güvenlik hizmetlerinin maddi yükü, serbest meslek veya girişimcilikte daha fazla özgürlük alanları gibi finansal ve finansal olmayan faktörlere bağlı olarak hareket etmektedir. Bu doğrultuda işletmeler ve işçiler enformel ekonominin hem zorluklarını hem de fırsatlarını kabul ederler (Clement, 2015).

Fields (1990), Kosta Rika ve Malezya'daki araştırmalarına dayanarak, birçok üst düzey enformel sektör çalışanının, formel istihdamda beceri kazandıktan sonra enformel girişimlerini kurduklarını ortaya koymuştur. Bu konuda Maloney'in (2004) enformel istihdam tanımı da pek çok açıdan Fields'e benzemektedir. Fields enformel sektörü düalizm bağlamında konumlandırırken, Maloney enformel sektörün, gelişmekte olan ülke analoğu olarak düşünülmesi gerektiğini vurgular. Maloney, resmi sosyal güvencenin sağlanması ne kadar az verimli olursa, formel sektöre katılımın aynı derecede zayıf olacağını, dolayısıyla enformel sektörün gönüllü serbest meslek sahibi veya mikro firma sektörü olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre enformel tercih, bazı durumlarda formel çalışmanın yapamadığı statü ve özerklik ölçüsü de sunabilmektedir. Örneğin az beceriye sahip bir işçi, formel bir montaj tesisinde tezgâhın başında görevlerini sonsuz bir şekilde tekrarlamak yerine düşük bir onarım atölyesinin ustası olmayı seçebilir. Her iki iş de zorunlu olarak yoksulluktan kurtulmayı sağlamaz, ancak enformel seçenek aslında formel işin yapmadığı bir onur ve özerklik ölçüsü sunabilir. Bu yaklaşımda Margolis (2014) ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bir ayrım yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Margolis'e göre gelişmiş ülkelerde enformel sektöre giriş üzerine yapılan araştırmaların çoğu, serbest istihdamı bireysel bir karar olarak ele alsa da sorulacak olan soru, gelişmekte olan ülkeler bağlamında farklılık gösterebilir. Bütünleşmeci yaklaşım, enformel istihdamın gönüllü karakterini vurgular. Genel yaklaşıma göre, işçiler ve girişimciler, tercihleriyle, yetenekleriyle ve maliyet-fayda değerlendirmeleriyle formel ve enformel sektör özelliklerini göz önünde bulundurup tercihlerini yaparlar.

6. ILO'nun Enformel Ekonomik Faaliyet Modeli

1990'lı yıllar enformel ekonomiye yönelik çalışmalar açısından oldukça verimlidir (Şekil 1). Bu dönemde, ILO (1993) bünyesinde yapılan 15. ICLS'de (International Conference of Labour Statisticians/Uluslararası İşgücü İstatistikçileri Konferansı) enformel sektöre yönelik yaklaşımları daha da netleştirmiştir. ILO'nun yaklaşımı, kayıt dışı üretim birimleri tarafından gerçekleştirilen faaliyetler; vergilerin veya sosyal güvenlik paylarının ödenmesinden kaçınan ya da işgücü ile ilgili diğer mevzuat ve idari hükümleri ihlal etmek amacıyla kasıtlı olarak yapılan faaliyetlerden ayrılmaktadır. Bu durum açık bir şekilde, işgücü veya sosyal güvenlik kayıtlarında bulunan bireyin ve ticari kayıtlardaki işletmelerin kayıtlı olmamasının enformellik tanımı için temel bir kriter olduğunu ima eder (Charmes, 2016). ILO'nun enformel faaliyetleri ele alış biçimine göre enformel sektör, yeraltı ekonomisinin faaliyetlerinden kesin çizgilerle ayrılmıştır. Bu rapora göre enformel sektör, piyasa için üretim yapan kurumsal olmayan işletmelerden oluşmaktadır.

Şekil 1. ILO'nun Enformel Tanımına ilişkin Zaman Çizelgesi

Kaynak: Bangasser, 2000.

- Yeraltı ekonomisi: Hem ekonomik anlamda üretken hem de belirli standartlara veya düzenlemelere uyulması şartıyla yasal olabilecek, ancak kamu makamlarından kasıtlı olarak vergi veya sosyal güvenlik ile belirli standartlar ve idari gerekliliklerden gizlenen faaliyetler olarak tanımlanmıştır.
- Enformel sektör: Küçük ölçekli, düşük organizasyon düzeyinde faaliyet gösteren, üretim faktörü olarak emek ve sermaye arasında çok az veya hiç bölünmeyen, birincil olarak ilgili kişiler için istihdam ve gelir elde etme birimleri içeren faaliyetlerdir. Enformel sektör, ülkeye özgü bir temelde, piyasaya ürünler üreten ancak belirtilen sayıda çalışandan daha azına sahip olan veya ulusal mevzuata kayıtlı olmayan hanehalklarına ait birleşik şirketler kümesi olarak tanımlanmaktadır (ILO, 1993).

15. ICLS'de enformel sektör, en geniş anlamda resmi sözleşme düzenlemelerinden ziyade kişisel ve sosyal ilişkilere dayanan, geçici istihdam ve gelir üreten, düşük düzeyde organizasyon sergileyen, üretim yapan birimler olarak tarif edilmektedir. Ancak Hussmanns'a (2004) göre, enformel sektörün kurumsal tanımıyla, birçok ülkede görülebilen enformel büyümeye paralel olarak artışa neden olan istihdamın tüm yönleri yakalanamaz. 15. ICLS sonrası geçen süreçte literatürde "istihdam edilen toplam nüfus" ile enformel düzenlemeleri tanımlayan "istihdam" terimi birbirine karıştırılma eğilimine girmiştir. Birey veya iş yeri olsun, hangi analiz biriminin kullanılacağı tartışması 2003 yılında 17. ICLS'de ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda enformel sektör ve enformel istihdam terimleri yeniden değerlendirilmiştir. ILO (2003), 17. ICLS'de bu tanımları kurumlardan ziyade çalışma düzenlemelerine daha fazla odaklanarak genişletmiştir. ILO, tanımı "enformel sektörde çalışmak" yerine "enformel istihdam" olarak yeniden günceller ve enformel istihdamı aşağıdaki iş türlerini içerecek şekilde değerlendirilir:

- Kendi enformel sektör işletmelerinde istihdam edilen işverenler,
- Formel ya da enformel sektör işletmelerinde çalışıp çalışmadığına bakılmaksızın aile çalışanlarına katkıda bulunanlar,
- Resmi olmayan üretici kooperatiflerinin üyeleri,
- Formel sektör işletmeleri ile enformel sektör girişimleri veya hanehalkları tarafından istihdam edilen kayıtsız ev işçileri olarak istihdam edilenler,

- Yalnızca hanehalkları tarafından kendi nihai kullanımları için üretim yapan kendi hesabına çalışanlar (ILO, 2003; s. 13).

15. ve 17. ICLS'yle birlikte, kronolojik olarak enformel sektör ve enformel istihdamın tanımlandığı görülmektedir. Bu süreçte yeni istihdam biçimlerine uyum sağlamak ve küreselleşme süreciyle birlikte, işletmelerin yaklaşmakta olan rekabetçi baskıya, standart dışı düzensiz ve çeşitli taşeronluk biçimleriyle bir arada bulunan karma modlu emek düzenlemelerine başvurması da etkili olmuştur. Sonuç olarak, 19. ICLS'de ILO, enformel sektör ve enformel istihdam ile ilgili terminoloji konusundaki tartışmaları özetlemiş ve 15. ve 17. ICLS'de kabul edilen enformel istihdam tanımını ve ölçümünü temel alarak geliştirmiştir.

7. Sonuç ve Değerlendirme

1950'lerde kalkınma teorisyenleri enformel sektörü kapitalizm öncesi geleneksel ekonomilerin azalan kalıntısı olarak görmekteydi. Geleneksel ekonomiden modern ekonomiye doğru ilerledikçe enformel sektörün modern sektöre dahil olacağı varsayılmıştı. 1970'lerde ise enformel sektör düalist bir çerçevede, bireylerin hayatta kalma stratejileri doğrultusunda rasyonel bir güdü olarak değerlendirildi. Enformel çalışma, arzu edilmeyen ancak formel sektörden başka bir seçenek olmadığında hayatta kalmak için ikincil bir istihdam biçimi olarak yorumlandı. 1980'lerin başlarında yapısalcı analizler enformel sektörün kayıtlı ekonomiye sübvansiyon sağladığı gerçeğinin altını çizdi. Sonraki yıllarda ise piyasanın katı ve yasal kısıtlamaları, insanları mecburi olarak ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaları için enformel faaliyetlere zorladığı öngörüldü. Ancak son 30 yılda neoliberal politikaların gelişimiyle enformel ekonomi kapitalist sistemin ayrılmaz bir parçası haline dönüştü.

Bugün, gelişmekte olan birçok ülkede üretim ve istihdamın niteliği; esnekleşme, endüstrinin dikey entegrasyonunun azaltılarak yatay üretim ağlarının yayılması, taşeronlaştırma gibi uygulamalarla neoliberalizme uyarlandı. Enformel sektör nüfusun çoğunluğu için temel istihdam ve gelir kaynağı olmakla birlikte artan bir oranda ekonomik ve sosyal dinamiklerin merkezi bir yönü haline dönüştü. Quijano'nun (2000) belirttiği gibi "bir zamanlar yoksul insanların hayatta kalma stratejisi olarak görülen enformel ekonomi, dünya ekonomisinin çevre bölgelerini vahşi kapitalizmin en kârlı alanlarından biri olarak sömürgeleştirildi" (s. 134). Gelişmiş ülkelerde ise enformel ekonominin büyümesi küresel yeniden yapılanmadan kaynaklanan kutuplaşmış gelir dağılımlarını ortaya çıkardı. Emeğin yeniden üretim maliyetinin düşürülmesi ve küresel şehirlerdeki belgesiz göçmenlerin işlevselliği istihdamın yapısını büyük oranda değiştirdi. Birçok Batı ülkesinde taşeronlaşma yaygınlaşırken düşük vasıflı ve belgesiz göçmen işçilere yönelik talepler arttı (Sassen, 2001; Chen, 2016). Bununla birlikte bu düzenleyici politikalar aynı zamanda enformel ekonomiye potansiyel sosyal çatışmaları çözmenin (Castells ve Portes, 1989) bir işlevi haline dönüştürdü.

Giderek daha karmaşık hale gelen küresel ekonominin çağdaş ortamında, toplumsal ve ekonomik yapılar değiştikçe ekonomik faaliyetlerin, işletmelerin, çalışanların ve kurumların formel ve enformel şeklinde sınıflandırılması, aralarındaki etkileşimlerin dinamik doğasını basitleştirmektedir. Yukarıda özetlenen kavramsal zorluk, sadece bu ikiliğin yeniden değerlendirilmesini değil, aynı zamanda teorik modellerin ve düzenleyici paradigmalarda aralarındaki karmaşık sürekliliğe uyum sağlayacak şekilde yeniden çerçevelenmesiyle çözülebilir. Chen'in (2006) belirttiği gibi şu anda enformelleşmeye ilişkin politika üretiminin merkezinde, fizibilitesi oldukça belirsiz enformel ekonominin kayıt altına alınıp alınmayacağı tartışması yer almaktadır. Ancak göz ardı edilen nokta enformel ekonominin düşük maliyetli doğası ve ekonomik olarak dışlanan grupların yaşamlarını tersine çevirebilecek politika üretilmemesidir. Elbette enformel ekonomiden kaynaklanan sorunlara uygun tek bir çözüm bulunmuyor. Serbest meslek sahibi bireylerden ücretli çalışanlara kadar enformel istihdam içindeki farklı gruplar arasındaki çeşitli zorlukları ve ihtiyaçları tanımlayan, yüksek ve alt düzey ekonomik faaliyetler arasında ayırım yapan, hedefe yönelik, incelikli bir politika yelpazesi bu noktada önemli belirleyiciler olabilir. Örneğin geçmişte Dünya Bankası gibi birçok uluslararası kuruluşun yaptığı gibi, ekonomi politikalarının enformel sektörü etkilemediğini varsaymak kritik bir gözden kaçırma olacaktır. Gerçek şu ki, tüm ekonomik ve sosyal politikalar enformel ekonomiye bir şekilde etkiliyor; dolayısıyla olumsuz sonuçları azaltmak için bu etkilerin değerlendirilmesi hayati önem taşımaktadır. Bu, ekonomik büyümenin ve politika girişimlerinin farklı pazar segmentlerine ve kurumlara nasıl nüfuz ettiğini, resmi ve gayri resmi

kuruluşları ve çalışanları farklı şekilde nasıl etkilediğini ve dışlanan grupların bu dinamiklerde nasıl bir rol oynadığını göz önünde bulundurmak gerekiyor.

Bugün enformel istihdam düşük gelirli ülkelerde toplam istihdamın %89'unu, alt-orta gelirli ülkelerde %81,6'sını, üst-orta gelirli ülkelerde %49,7'sini ve yüksek gelirli ülkelerde %15,9'unu oluşturmaktadır (ILO, 2023; OECD, 2023). Mevcut küresel ekonomik ortamda formel istihdam yaratımının, talebe ayak uyduramadığı ve enformel istihdama doğru önemli ve muhtemelen kalıcı bir kaymaya yol açtığı açık bir gerçektir. Bu geçiş, geçici bir anomali değil, özellikle işgücünün çoğunluğunun geçimlerini enformel istihdamdan sağladığı gelişmekte olan ekonomilerde kalıcı bir özellik haline dönüşmüştür. Dolayısıyla ILO'nun (2007) "insana yakışır iş" hedefini ilerletmek için üzerinde durduğu politika alanlarını kapsayan kapsamlı ve hibrit bir stratejiye ihtiyaç duyulmaktadır. Enformel sektörde çalışanlar, formel istihdama kıyasla çoğunlukla daha az kazanmakta ve daha büyük risklerle karşılaşmaktadır. Yasal korumadan, ekonomik fırsatlardan ve kolektif bir sese sahip olma becerilerinden ciddi şekilde yoksundurlar. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan şey, mikro ölçekten makro ölçeğe, enformel sektörden formel sektöre kadar ekonomik varlıkların yelpazesini uyumlu hale getiren bir modeldir. Bu şekilde, enformel sektör katılımcılarının sadece bir arada var olmalarına değil, gelişmelerine de olanak tanıyan daha adil bir platform teşvik edilebilir. Böyle bir politika üretimi, kent merkezlerinde eşitlikçi çalışma alanlarını, kamu sözleşmelerine adil erişimi, iş kanunları kapsamında korunmayı ve hem yerel hem de uluslararası piyasalarda adil rekabeti sağlayabilir. Büyüklüğü veya etkisi ne olursa olsun ekonomik yelpazedeki her katılımcının ekonomiye eşit şekilde katkıda bulunabileceği ve ekonomiden eşit şekilde faydalanabileceği entegre bir yaklaşım gerekmektedir.

Kaynakça

- AlSaiyyad, N. (2004). Urban informality as a 'new' way of life. A. Roy ve N. AlSaiyyad (Ed.), *Urban informality: Transnational perspectives from the Middle East, Latin America and South Asia* (ss. 18-42) içinde. Oxford: Lexington Books.
- Altman, M. (2007). What are the policy implications of the informal sector becoming the informal economy? IZA/WB Conference on Employment & Development. Bonn.
- Bangasser, P. E. (2000). The ILO and the informal sector: An institutional history. Employment Paper 2000/9. Geneva: ILO.
- Basu, D. N. ve Sundaram, A. K. (1984). The urban informal sector: A search for the processes and appropriate strategies. S. Amin (Ed.), *Human resources, employment and development volume 5: Developing countries* (ss. 243-264) içinde. London: Palgrave Macmillan.
- Boels, D. (2016). *The informal economy*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Bromley, R. (1978). Introduction the urban informal sector: Why is it worth discussing? *World Development*, 6(9/10), 1033-1038. <http://doi.org/10.1177/0094582X17736043>
- Castells, M. ve Portes, A. (1989). World underneath: The origins, dynamics and effects of the informal economy. A. Portes, M. Castells ve L. A. Benton (Ed.), *The informal economy: Studies in advanced and less developed countries* (ss. 11-37) içinde. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Charmes, J. (2012). The informal economy worldwide: Trends and characteristics. *The Journal of Applied Economic Research*, 6(2), 103-132. <http://doi.org/10.1177/097380101200600202>
- Charmes, J. (2016). The informal economy: Definitions, size, contribution and main characteristics. E. Kraemer-Mbula (Ed.), *The informal economy in developing nations: Hidden engine of innovation?* (ss. 13-44) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chen, M. A. (2005). Rethinking the informal economy: From enterprise characteristics to employment relations. N. Kudva ve L. Beneria (Ed.), *Rethinking informalization: Poverty, precarious jobs and social protection* (ss. 28-43) içinde. Cornell University Open Access Repository.
- Chen, M. A. (2006). Rethinking the informal economy: Linkages with the formal economy and the formal regulatory environment. B.Guha-Khasnabis, R. Kanbur ve E. Ostrom (Ed.), *Linking the*

- formal and informal economy concepts and policies* (ss. 75-92) içinde. Oxford: Oxford University Press.
- Chen, M. A. (2016). Informal employment: Theory and reality. S. Edgell, H. Gottfried ve E. Granter (Ed.), *The SAGE handbook of the sociology of work and employment* (ss. 407-427) içinde. Londra: Sage Publications.
- Clement, C. (2015). The formal-informal economy dualism in a retrospective of economic thought since the 1940s, 43(2015). Schriftenreihe des Promotionsschwerpunkts Globalisierung und Beschäftigung, University of Hohenheim: Stuttgart, Germany, 2015.
- De Soto, H. (1989). *The other path*. New York: Harper and Row.
- Fields, G. S. (1990). Labour market modelling and the urban informal sector: Theory and evidence. D. Turnham, B. Salomé ve A. Schwarz (Ed.), *The informal sector revisited* (ss. 49-69) içinde. Paris: OECD.
- Godfrey, P. C. (2011). Toward a theory of the informal economy. *The Academy of Management Annals*, 5(1), 231-277. <https://doi.org/10.1080/19416520.2011.585818>
- Harris, J. R. ve Todaro, M. P. (1970). Migration, unemployment, and development: A two-sector analysis. *American Economic Review*, 60(1), 126-142.
- Hart, K. (1973). Informal income opportunities and urban employment in Ghana. *The Journal of Modern African Studies*, 11(1), 61-89. <https://doi.org/10.1017/s0022278x00008089>
- Husmanns, R. (2004). Measuring the informal economy: From employment in the informal sector to informal employment. Working Paper, No. 53. Cenevre: ILO.
- ILO. (1972). Employment, incomes and equality: A strategy for increasing productive employment in Kenya.
- ILO. (1993). Report of the conference. Report of the 15th International Conference of Labour Statisticians.
- ILO. (2003). General report. 17th International Conference of Labour Statisticians.
- ILO. (2007). The informal economy, governing body, 298th Session.
- ILO. (2013). Resolution concerning statistics of work, employment and labour underutilization. 19th International Conference of Labour Statisticians, Cenevre, ILO.
- ILO. (2014). Transitioning from the informal to the formal economy. Report V (1), International Labour Conference, 103rd Session.
- ILO. (2023). Women and men in the informal economy: A statistical update.
- Lewis, W. A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labor. *Manchester School of Economic and Social Studies*, 22, 139-191. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.1954.tb00021.x>
- Maloney, W. F. (2004). Informality revisited. *World Development*, 32(7), 1159-1173. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2004.01.008>
- Margolis, D. (2014). By choice and by necessity: Entrepreneurship and self-employment in the developing world. *IZA Discussion Paper*. No. 8273. Bonn. <http://doi.org/10.1057/ejdr.2014.25>
- Mazumdar, D. (1975). The theory of urban underemployment in less developed countries. *World Bank Staff Working Paper*, No.198. World Bank: Washington.
- Mazumdar, D. (1976). The urban informal sector. *World Development*, 4(8), 655-679. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(76\)90047-4](https://doi.org/10.1016/0305-750X(76)90047-4)
- Moser, C. O. N. (1978). Informal sector or petty commodity production: Dualism or dependence in urban development? *World Development*, 6(9/10), 1041-1064. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(78\)90062-1](https://doi.org/10.1016/0305-750X(78)90062-1)

- Moser, C. O. N. (1984). The informal sector reworked: Viability and vulnerability in urban development. *Regional Development Dialogue*, 5(2), 135-178.
- OECD (2012). *Reducing opportunities for tax non-compliance in the underground economy*. Paris: OECD.
- OECD (2023). *Informality and globalisation: In search of a new social contract*. Paris: OECD. <https://doi.org/10.1787/c945c24f-en>.
- Polese, A., Williams, C. C., Horodnic, I. A. ve Bejakovic, P. (2017). *The informal economy in global perspective: Varieties of governance*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Portes, A. ve Sassen-Koob, S. (1987). Making it underground: Comparative material on the informal sector in Western market economies. *American Journal of Sociology*, 1(93), 30-61. <https://doi.org/10.1086/228705>
- Quijano, A. (2000). The growing significance of reciprocity from below marginality and informality under debate. F. Tabak ve M. A. Crichlow (Ed.), *Informalization: Process and structure* (133-165) içinde. The Johns Hopkins University Press.
- Sassen, S. (2001). *The global city: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- Sethuraman, S. V. (1976). The urban informal sector: Concept, measurement and policy. *International Labour Review*, 114(1), 69-81.
- Sindzingre, A. (2006). The relevance of the concepts of formality and informality: A theoretical appraisal. E. Ostrom, R. Kanbur ve B. Guha-Khasnobis (Ed.), *Linking the Formal and Informal Economy: Concepts and Policies*. (58-74) içinde. Oxford: Oxford University Press.
- Swaminathan, M. (1991). Understanding the informal sector: A survey. World Institute for Development Economic Research (WIDER WP) 95. Finland.
- Thomas, J. J. (1995). *Surviving in the city. The Urban Informal Sector in Latin America*. London: Pluto Press.
- Tokman, V. E. (1978). An exploration into the nature of informal sector relationships. *World Development*, 6(9/10), 1065-1075. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(78\)90063-3](https://doi.org/10.1016/0305-750X(78)90063-3)
- Tokman, V. E. (1990). The informal sector in Latin America: Fifteen years later. D. Turnham, B. Salomé ve A. Schwarz (Ed.), *The informal sector revisited* (s. 99-110) içinde. Paris: OECD.
- Weeks, J. (1975). Policies for expanding employment in the informal urban sector of developing economies. *International Labour Review*, 111(1), 1-13.

Review Article

Zorunluluk ve Fırsat İkileminde Enformel Sektörün Değişen Yapısını Yeniden Düşünmek

Rethinking the Changing Structure of the Informal Sector in the Dilemma of Necessity and Opportunity

Ahmet Ertan ÇÖLGEÇEN

Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

ahmet.colgecen@hacettepe.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1282-8879>

Extensive Summary

The institutional framework of economic activities is currently analyzed in the literature with a binary distinction between "formal" and "informal". It is quite difficult to draw this distinction precisely. While there is a consensus in the literature that formalization is defined in terms of being registered with state institutions, being official and having social security rights (ILO, 2014; OECD, 2012), classifications of informal activities include many different definitions, categories and interpretations depending on the perspectives of institutions and researchers. The literature on this dichotomy has been shaped by different approaches for many years. There is a wide heterogeneity in the definitions offered by academics, institutions and the International Labor Organization (ILO). Especially since the categories included in one approach to informal activities are ignored in others, a sufficiently comprehensive and agreed definition has not been reached.

The first studies on the informal sector and the informal economy entered the academic research agenda in the early 1950s with the proliferation of small-scale and low-productivity enterprises in developing countries. In those years, the informal sector was characterized as a temporary and marginal economic activity reflecting a lack of modernization. Since then, informalization has evolved to encompass a wider range of phenomena at the level of the economy, employment and institutions. Since the 1970s, under the influence of neoliberalism and globalization, it has become a fundamental feature of the economies of many developing countries. In 1993, the International Labour Organization (ILO) defined the informal sector, and in 2003, informal employment, and the boundaries between informal activities and the illegal or underground economy were clearly demarcated. Today, the informal sector has become a globally pervasive phenomenon, accounting for about 60 percent of the employed population worldwide and about one-third of economic activity in low- and middle-income countries.

In the literature, approaches to the nature of informalization are generally divided into negative (negative) and positive (positive) approaches. Negative approaches emphasize issues such as poverty, unhealthy conditions, hazardous work, irregular migrants, illegality, use of child labor, evasion of government regulations, tax evasion, abuse of social benefits and activities aimed at generating invisible income. Therefore, this also leads to the definition of the informal economy as a grey area where criminalized activities are carried out. In this framework, the literature on informalization has used more than forty different terms such as shadow, grey, hidden, black, irregular and the phenomenon of "crime" has also been included in the discussion. On the positive side, the informal sector and informal employment are seen as an area of employment and income generation for many poor people who lack

the means to survive, and as a set of entrepreneurial activities that avoid unnecessary government regulations and bureaucratic obstacles (Boels, 2016; Thomas, 1995).

In the 1950s, development theorists viewed the informal sector as a diminishing remnant of traditional pre-capitalist economies. It was assumed that the informal sector would be incorporated into the modern sector as we moved from a traditional to a modern economy. In the 1970s, the informal sector was viewed in a dualist framework as a rational motive in line with individuals' survival strategies. Informal work was interpreted as an undesirable but secondary form of employment for survival when there was no other option but the formal sector. In the early 1980s, structuralist analyses highlighted the fact that the informal sector subsidized the formal economy. In the following decades, it was argued that the rigid and legal constraints of the market forced people to engage in informal activities to meet their economic needs. However, with the development of neoliberal policies over the last 30 years, the informal economy has become an integral part of the capitalist system.

One of the most important developments that brought the informal sector to the agenda of the sociology of work was the publication of the results of research conducted by the ILO (1972) in Kenya. The ILO started to use the formal-informal sector distinction inspired by Keith Hart's study of the urban labor market in Ghana. In the report, the informal trend in developing economies is recognized as an efficient and productive sector that helps the formal economy grow by utilizing its unused resources (Swaminathan, 1991; Bromley, 1978). The Kenya report defends the development of the informal sector and informal employment from an optimistic perspective (Bangasser, 2000; Basu and Sundaram, 1984). In this context, it has both generated interest in the academic world in discussing informal activities related to small manufacturing and small producers, and stimulated interest in field research on living conditions and poverty in developing third world cities.

Today, the nature of production and employment in many developing countries has been adapted to neoliberalism through practices such as flexibilization, the reduction of the vertical integration of industry and the spread of horizontal production networks, and subcontracting. While the informal sector is the main source of employment and income for the majority of the population, it has increasingly become a central aspect of economic and social dynamics.